observation

Intimitet bland främlingar. Om mobiltelefonsamtal på offentliga platser

AV ANDERS PERSSON
Docent vid Lunds universitet

Mobiltelefonsamtal på offentliga platser kan till det yttre framstå som absurda: en ensam människa som talar, men inte med de andra i närheten. Ofta är man tillräckligt nära för att kunna avlyssna vad som sägs och får ibland höra förbluffande intima detaljer om den talande och om andra. Vad är det som möjliggör denna intimitet bland främlingar? I denna artikel ska jag endast peka på några inslag i en analys[1], som riktar uppmärksamheten mot den fascinerande blandning av synlighet och otillgänglighet samt av intimitet och främlingskap som mobiltelefonsamtal på offentliga platser utgör.

Intrycksstyrning och avskärmning

Det rent slentrianmässiga sättet att förstå offentligt mobiltelefonerande drar nytta av en eller annan vardaglig form av begreppet intrycksstyrning. Goffman (1974) ger oss en mångfasetterad inblick i intrycksstyrningens teknik, allt från basebolldomarens sätt att ge ett säkert intryck, över den fattigdomsuppvisning som uppstår när hjälpbehov ska prövas, till invandrare i USA som amerikaniserar sitt namn.

Om mobiltelefonerande på offentlig plats ska förstås med hjälp av begreppet intrycksstyrning bör man till en början skilja mellan överförda och utsända uttryck (Goffman 1974). Betraktar vi mobiltelefonerandet som ett överfört uttryck är det inte vad som sägs under telefonsamtalet som styr intryck, utan det faktum att personen ifråga använder sig av mobiltelefonen offentligt, alltså i omedelbar fysisk närvaro av okända andra. Han, det är ju oftast en man som uppträder så, vill då framstå som betydelsefull, mäktig och upptagen. Tidigare

Under denna rubrik kommer observationer och iakttagelser av sociologiskt intresse att publiceras. Tanken är att ge utrymme åt korta bidrag där nya fenomen i samtiden kan uppmärksammas.

talades det mycket om mobiltelefonattrapper som användes just i syfte att överföra sådana uttryck. Nu har mobiltelefoner blivit så vanliga att själva användandet inte längre är särskiljande. Det har skett en normalisering som gör att mobiltelefonen i sig själv inte längre utgör ett överfört uttryck. Och då kan det inträffa en intressant förändring som leder över till intrycksstyrning med hjälp av utsända uttryck.

Eftersom man måste tala i mobiltelefonen blir delar av samtalsinnehållet också offentligt, alla som orkar lyssna kan göra det. Nu blir alltså de uttryck som sänds till personen i telefonförbindelsens andra ända också uttryck som sänds till den närmaste fysiska omgivningen av avsiktligt och oavsiktligt lyssnande personer. Det som sägs blir följaktligen intrycksstyrande. Det mest flagranta exempel på denna form av intrycksstyrning jag stött på, inträffade på flygbussen mellan Arlanda flygplats och Cityterminalen i Stockholm. Alla sittplatser var upptagna och jag tog en ståplats längst bak. Där stod också en mycket vacker kvinna. Efter att bussen startat reste sig en man i fyrtioårsåldern och kom släntrande längs gången, talande i en mobiltelefon. Han flyttade sig längre och längre bak i bussen och av hans rörelsemönster och åtbörder kunde utläsas att detta gjordes i syfte att förbättra telefonens mottagning. Till slut fann han de perfekta mottagningsförhållandena – och kanske var det inte av en slump som de fanns just vid sidan av den vackra kvinnan. Det blev nu mycket tydligt att han talade med sin börsmäklare och uttryck som "Köp för en mille!" och "Sälj 10.000!" blev allt frekventare. Huruvida det fanns en verklig börsmäklare i andra ändan av telefonförbindelsen eller ej vet jag inte men vi var många andra mottagare. När den vackra kvinnan steg av bussen en hållplats före ändstationen tog telefonsamtalet slut.

Denna påtagliga form av intrycksstyrning med utsända uttryck är antagligen inte särskilt vanlig. Få gör sig denna rationella möda. Snarare förefaller mobiltelefonerande som intrycksstyrande aktivitet ha avklingat och i stället har mobiltelefonen som avskärmare trätt i förgrunden och vad som då är förbluffande är att den som talar i mobiltelefon tycks vara helt eller delvis omedveten om sin omgivning. Mobiltelefonen tycks få oss att känna oss som om vi är för oss själva, även på offentliga platser där vi är omgivna av många andra människor.

För att begripa denna avskärmning kan vi också dra nytta av Goffmans analyser. Goffman arbetar i princip med två olika sätt att gömma sig för de andra, vilka knappast kan skiljas åt annat än analytiskt. Det första sättet innebär att

man faktiskt gör sig osynlig bakom fysiska varseblivningsbarriärer, vilka möjliggör skarp differentiering mellan främre och bakre region. Denna skiljelinje, menar Goffman (1974: 110), manifesteras överallt i vårt samhälle. Hemmets bakre region utgörs t.ex. av badrum och sovrum, i affären av lagret och det som är bakom disken. Sådana påtagliga gränser mellan scenens synlighet och kulissernas skuggor finns överallt samtidigt som gränserna också kan manifesteras genom att personer agerar på olika sätt vid olika tidpunkter och därigenom förvandlar en och samma plats till ömsom front och back stage. Därmed glider vi över på det andra sättet att gömma sig, nämligen att göra delar av sig själv otillgängliga för de andra utan att dra nytta av påtagliga fysiska varseblivningsbarriärer. Man gömmer sig då, kort sagt, i sig själv.

I ett annat sammanhang och från en något annorlunda utgångspunkt behandlar Goffman dessa varseblivningsbarriärer. Han kallar dem då *involvement shields* (1966: 38ff), vilket inte helt lätt låter sig översättas men kanske skulle man kunna tala om avskärmare. Det handlar om hur delaktig en person låter omgivningen bli i sitt liv och det verksamma medlet är just hur personen avskärmar sig gentemot omgivningen. Goffman definierar begreppet som varseblivningsbarriärer "...bakom vilka individer kan känna sig säkra att göra sådana saker som vanligtvis leder till negativa sanktioner." (1966: 39). Sovrum och badrum anges återigen som exempel från hushållsvärlden, i synnerhet badrummet som Goffman menar är det enda rum där en ensam person säkert kan låsa in sig. Det finns en mängd andra exempel på *involvement shields* men det intressanta är hur individen styr sina möten med andra och etablerar gränser mellan sig själv och de andra.

I förbigående nämner Goffman också *involvement shields* som har den egenheten att de går att bära med sig, t.ex. en solfjäder eller en mask. Sådana hjälpmedel syftar till att påtagligt dölja t.ex. avslöjande ansiktsuttryck eller rodnad. Man gömmer sig bakom dem. Här kan tilläggas att även hjälpmedel som används för att få sig själv att framstå som otillgänglig för de andra kan räknas dit. En tidning eller en bok kan användas så på t.ex. ett café för att avskärma sig från de andra. Men också en mobiltelefon.

Man döljer sig emellertid inte bakom en mobiltelefon, inte minst som de blir mindre och mindre, utan man avskärmar sig genom att göra sig otillgänglig för dem som är fysiskt nära. Med dess hjälp är man någon annanstans. Poängen med en mobiltelefon är att den är mobil och att den kan användas praktiskt taget

överallt. Det är när man använder den på mer eller mindre offentliga platser som intresserar mig.

Offentliga platser är viktiga i Goffmans sociologi därför att de utgör platser där individ och samhälle möts. Möjligheten att se och varsebli individen ges central betydelse och följaktligen är också de tidigare nämnda varseblivningsbarriärerna viktiga, då de utgör gränser mellan individuell synlighet och osynlighet respektive tillgänglighet och otillgänglighet. Sådana varseblivningsbarriärer erbjuder individer möjligheter att undkomma samhället – åtminstone temporärt. Goffmans forskning rör således både det sociala framträdandet och de gömställen där man drar sig undan från sin sociala publik.

Intimitet bland främlingar

Det finns olika slags offentliga platser, t. ex. sådana där människor ständigt är i rörelse och endast möts i förbigående, men också sådana där okända människor under relativt lång tid befinner sig i varandras omedelbara närhet. Det kan vara i en buss, tunnelbanevagn, vänthallen på en flygplats, en järnvägsstation. Människorna där kan ta på varandra, tala med varandra, börja slåss, skratta – men gör det i allmänhet inte. Bland alla dessa främlingar förs emellertid samtal via telefon med personer helt distanserade från den situation som främlingarna delar. Främlingarna kan avlyssna halva samtal. Det de hör kan vara allt från interiörer från den telefonerandes arbete, privata bagateller men påfallande ofta också intima, i betydelsen förtroliga, detaljer om medarbetare, den talandes liv, familj, ekonomi och planer.

Vad är det som möjliggör denna intimitet bland främlingar? I någon mening är det mobiltelefonen. Om en person skulle börja samtala med någon av främlingarna om de relativt intima ting som ibland avhandlas offentligt i mobiltelefoner skulle det framstå som mer eller mindre opassande. Om personen skulle tala rakt ut i luften skulle han eller hon framstå som galen. Som en övning kan du jämföra hur du spontant reagerar när en person talar i en mobiltelefon på offentlig plats med hur du reagerar på en person som använder s. k. headset. Headsetets minimala mikrofon fungerar inte som avskärmare och tills vi har vant oss vid att människor numera talar rakt ut i luften, kommer förmodligen vår spontana typifiering av sådant tal att dra nytta av en eller annan definition av galenskap.

Vad är det då med mobiltelefonen som gör detta? För det första är det dess

funktion som avskärmare som har betydelse. I detta avseende skiljer den sig inte mycket från en tidning eller en bok, utan signalerar samma slags otillgänglighet och reser en kommunikativ barriär mellan individen och de andra. Skillnaden är emellertid att tidnings- eller bokläsaren vanligtvis inte verbalt kommenterar det han eller hon läser, utan håller det för sig själv. Det som alltså, för det andra, har betydelse när det gäller mobiltelefonen är själva distanskommunikationen. Mobiltelefonerandet är en hörbar sysselsättning samtidigt som själva det faktum att den är kommunikativ gör avskärmningen än mer verkningsfull. Den mobiltelefonerande är i någon mening inte på den offentliga platsen, utan del av en relation vars andra halva också fysiskt undgår offentligheten.

Men det är också något med främlingarna på den offentliga platsen som möjliggör intimiteten mitt ibland dem. För det första det faktum att de är främlingar och att den mobiltelefonerande just inte har något att förlora på att dela med sig av sina förtroligheter. Sannolikheten för att återigen träffa en av främlingarna är liten och om så skulle ske är sannolikheten ännu mindre att denne skulle låtsas om eller ens minnas det han eller hon hört. I själva situationen, alltså bland främlingarna, drar den mobiltelefonerande för det andra omedvetet nytta av vad Goffman (1966) kallat hänsynsfull ouppmärksamhet. I det här fallet tar den sig uttryck i att främlingarna inte visar att de hör – även en notorisk tjuvlyssnare som jag maskerar min nyfikenhet. Detta upprätthåller främlingskapet och gör att mobiltelefonisten kan uppfatta de andra som en massa och inte som hörande individer.

Fotnot

[1] Vilken kommer att fördjupas i ett kommande arbete, närmare bestämt i en bok om Goffmans sociologi med den preliminära titeln *Individen, de andra och samhället.*

Referenser

Goffman, E. (1974) *Jaget och maskerna.* Stockholm: Rabén & Sjögren.
Goffman, E. (1966) *Behavior in Public Places.* New York: The Free Press.